

BALÁZS ATTILA

Öreg ház a csirkepiacon, vitorlákkal – Domival

Írta Havas Károly. Persze Havasnál nem szerepel Domonkos István, meg nincsenek vitorlák akciós extraként, azokat majd ugyanúgy mi szereljük fel rá később, mint valamiféle angyalszárnyakat. Esetleg Swedenborg angyalaiét. Bori Imre tanár úr azt mondja el röviden róla, Havasról, hogy a szabadkai Napló belső köréhez tartozott, pályáját német nyelven kezdte még a messzi első világháború idején, ám aztán magyarra váltott, majd rövid időn belül a Napló egyik vezető publicistája lett. Előbb egy fantasztikus regénnyel jelentkezett, hogy egy széles rajzúnak álmodott regénnyel záruljon tragikusan megszakadt írói útja. Havas megmérgezte magát valamely második világháborús halálvonaton, ám prózája még sokáig létezőnek és munkálónak bizonyult. Munkatársaiban – így Majtényi Mihályban is – a tragédia után még hosszú ideig élénken élt az emléke annak, ahogy a cikkeket jegyzet nélkül diktálta, egyenest a titkárnő gépebe. Művei mindenféleképp szólnak, így például Gulliverről, az inkvizícióról, Raszputyinról meg különféle sportemberekről, akikre úgy tekint, mint a kor hőseire, s akik egy szép napon eltűnnek, hogy csak évek után bukkanjanak fel újra. Történt velük ugyanis, hogy eltévedtek az erdőben, és csodálatos módon – talán valamilyen időalagúton keresztül – jóhiszemű őseimbek világába csöppentek.

– Határozottan van valami rousseau-i abban – szögezhető le –, hogy végül kénytelenek hangot adni annak, miszerint a civilizált világ sokkal rosszabb, mint a vadembereké.

Ezt követően Bori tanár úr arra hívja fel a figyelmet, hogy komolyabb írói szándékát nem ez a műve, hanem az ÖREG HÁZ A CSIRKEPIACON című regénye mutatja, amely az olasz neorealista módján idézi meg az egyik legrégebbi szabadkai bérház lakóinak életét, egy Péter nevű, felcseperedő kisfiú alakja köré fonva a cselekményt. Megfogalmazásában emberi sorsok, jellemek, egzisztenciák változatos képe, a gyermeki világlátás fokozatos kibontakozása teszi ilyen jelentőssé ezt az olvasmányos művet, amelyből az is kideríthető, hogy a helyszínül szolgáló nagy, poros városban milyen komoly intézmény a csirkepiac. Mert, ahogy írja a szerző, azon a csirkepiacon felsorakoztak a parasztszekerek, ellepték végig az utcát, amelynek egyik oldalán volt a központ. Ott volt az angolné nagy telepe is. A tanyákról, Tavankútról, Ludasról, Sebesicsről úgy zarándokoltak a csirkepiacra, mint valami boldogságot osztó állomására a földi útnak, mert az angolné megvásárolt mindent. Tojást, csirkét, libát (talán még a lovat is patkóstul), és jól fizetett, persze egyben ő szabta meg az árát mindennek. – De nekem személyesen (B. A.-nak) be kell vallanom, nem az ő figurája ragadta meg a figyelmem, hanem maga az „öreg ház” és a „csirkepiac” fogalma: a kettő együtt röpitett engem jó hátszéllel a képzelet szárnyán teljesen más irányba.

Nevezetesen egy a betűk káprázatában fokozatosan megvakuló embernek a hatalmas könyvtárral rendelkező ősi kastélyába, mert akkoriban már jókora örömet leltem Jorge Luis Borges műveinek olvasásában. Persze szerb-horvát fordításban, ami nem zavart különösebben. Ment a dolog, mint a karikacsapás, ha nem is hallottam

még jól körvonalazottan arról a fránya posztmodern irányzatról, amely nemsokára oly sok jóra való szellemi lényünk elméjét zavarja majd össze.

Szóval ez az öreg ház a csirkepiacon jelentette számomra egyben az ősi kastélyt Borgesszel, a könyvek Urával és Órével, akit különben tragikomikus mozzanatként egyszer Peron diktátor valamilyen sérelemtől vezérelten kinevezett Buenos Airesben a Córdoba utcai piac baromfi- és nyúellenőrének. Más miatt sem kellett mindjárt startban túl messzire rugaszkodnom az asszociációk hullámzó tengerén, mert Havas Károly szerint is élt ott az öreg ház nehezen kiismerhető labirintusában egy valódi furabogár: majdnem mindig szürke ruhában járt, és verseket írt. Ez a furcsa ember állandóan ostromolta az Akadémiát. A budapesti Tudományos Akadémia irodalmi pályázatai vonzották, s mindent megpályázott, majd izgatottan várta az eredményt, a nagy poros város boros népe meg csendesen mulatott azon az emberen, aki nem elégszik meg a rendes fizetésével, még feleslegesen rontja is a szemét. Látástól vakulásig, ráadásul szeret vitatkozni, amiért néha sajtópert akasztanak a nyakába, általában holmi „tyúkpert”, amelyet rendre szokása elveszíteni. Ami mellel legkevésbé segít amúgy félelmetesen sokat tudó lényének fura egzaltációján.

De volt, van ugyanítt, ebben az olvasmányban egy lány is, aki egészen különös. Hosszúra nőtt, éles szemű, alig túl a gyerekségen, aki állandó izgalma az egész udvarnak. Nem csinál semmi különösöt, csak eljár felolvasni az egyre rosszabbul látó versíróknak, ha jól emlékszem. Van valami a szája formájában, ami ingerel, meg a nézésében és a járásában, ami bosszús megjegyzésre csábítja a mamákat, ugyanakkor magára tereli a férfiak figyelmét. És van az udvaron egy galambdúc, amelyet nem laknak galambok, azonban megesisik, hogy néha beléje költözik átmenetileg egy-egy, vagy kettő maximum. Ez a lány szeret megállni a galambdúc alatt, beszélni a madarakkal. Nagyon halk beszéd ez, amelyben nagyon fontos szerep jut a vékony gurgulázásnak, a mimikának meg a határozott tekintetnek. Így mondja el minden átmeneti tollas lakónak, hogy milyen boldog ebben az öreg házban úgy, hogy örökké kivágyódik belőle, ugyanakkor az az érzése, hogy ott mindenki ugyanígy van ezzel, ha fél is bevallani. – Vagy vakon hisz benne, hogy jó úton jár, ha helyben is áll.

Aztán még úgy van itt valahogy, ha igen – vagy csak a beindított, csapongó képzelet eredménye, mindegy –, hogy ez a lány, aki szeret lecövekkelni a dúc alatt, egy nap azt látja, hogy a helyet egy nagy hegyes csőrű fekete galamb foglalta el. Hiába beszél hozzá, az csak szomorúan rázza a fejét. Ezt követően arra a kérdésére, hogy szerinte neki, emberi lénynek – törekeny lánynak – sikerül-e valaha is szárnyra kapnia és faképnél hagynia ezt az átkozott helyet, a Lenyugvó Nap Házát, döbbenetére a madár emberi hangon azt válaszolja, hogy: *soha már*.

Egyik alkalommal Vajda Gábor, Bori Imre már említett asszisztense – a topolyai mesterséges tó amatőr úszóbajnoka – hosszabban Edgar Allan Poe ama híres regényéről beszélt, amely valamilyen csoda folytán angolul is megvolt a mi kis tanszéki könyvtárunkban. Épségére Juhász Erzsébet írónőnk vigyázott, aki akkoriban ott könyvtárosként dolgozott, és néha megpróbált angolul tanulni belőle. (J. Erzsiről nem mellékesen később könyvtárat neveztek el Topolyán, hogy úgy maradjon Erzsébet halála után is a könyvek női felügyelője.) Ez a regény az *Arthur Gordon Pym nantucketi tengerész elbeszélése*. Vajda Gáborunk a regény fordulatoságát emelte ki, kalandregény mi voltát boncolgatta, a mögöttes jelentéseket igyekezett kibogozni, mint afféle összegü-

bancolódott hajóköteleket. Hangsúlyozván, hogy Poe krimi is írt, méghozzá meglehetősen jókat, ahonnan egy pillanatra a jug. magy. irod. krimi-hiányának a témájára tévedtünk. Akkor még nem olvashattuk Ecótól *A rózsza nevét*, de mintha már ott illatozott volna a levegőben, ellenére az őszi fonnyadásnak. A művet, amely egyenes úton történő tisztelgés imént faképnél hagyott Borges bábeli könyvtára előtt, és majd a korán elhunyt, valahol már említett Sziveri János költőnknek is nagy élménye lesz. – Itt még nem tart a dolog Sziverivel, vagy mindig is nála tart, mert az ő jugoszláviai, halál közeli Babel-élményét nehéz irodalmunkban felülmúlni.

(Itt egyébként még messze vagyunk – a krimiit illetően – Hász Róbertünk Fábían Marcell pandúrdetektívjától, akinek a történetei már a balkáni exodus után születettek, Magyarországon.)

Előadásában befejezésékképp Vajda tanár úr még a recsegő hajótörés fogalmára tért ki. Persze Odüsszeusz Szküllá és Kharübdiszére, aztán Robinson esetére meg egyebekre, majd megeresztett egy kissé cinikus félmosolyt, a hajótörések egyik fő okául a *kormányeltörést* jelölve meg. – Valahol itt tarthatott épp, amikor egy szelet lekváros kenyér repült a régi tanszéki ablaknak. Egy pillanatra megkapaszkodni látszott, ám csakhamar csúszni kezdett lefelé az üvegen, hogy – leesvén végül – nagyjából visszajusson oda, ahonnan felhajtották. A központi tér aszfaltjára, amelykről ki volt tiltva épp minden forgalom, mert az általános iskolások szavalóversenye folyt odalenn, a nagy kőszobor körül. Valamely állami ünnep alkalmából pont oda képzelték el a leg-híresebb, egykor élt szerb gyermekköltőről, Jovan Jovanović Zmajról elnevezett nyilvános szavalóversenyt a rendezői, részvevői közül meg valaki úgy gondolhatta, ki próbálja másfajta képességeit is.

Pontosan sosem derült ki, hogy ki volt a tettes, de nem is fontos. Lényeg az, hogy meglehetősen érdekes képzettársításhoz teremtett szolid alapot a szóban forgó csíny. Ugyanis a mi egyik legjelesebb költőnk, Domonkos István – aki sok szép gyermekverset is írt, hogy jó részüket önnön gitárkíséretével adja elő lelkes ifjú közönségének – Újvidékről úgy verselt a TESSÉK ENGEM MEGDÍCSÉRNİ című kötetében, még azokban a boldog hetvenesekben, hogy: *Újvidék az olyan város, minden ablaka lekváros.*

Lejebb meg úgy, hogy:

*a háta meg tarka foltos
a szájában kövér boltos
tenyerében a Duna-park
éjjel-nappal nyitva tart
kéményei bálba járnak
csillagok között bokáznak
hosszú szeleket piálnak
aztán nagyokat pipáznak*

(...)

És így tovább, persze. Érdekes, hogy Domi Zmajevón született, magyarul Ókéren, amely a nevét pont Jovan Jovanović Zmajról kapta, és amelyben a „Zmaj” szó sárkányt jelent. Ebből nem lett magyar Sárkányos(d) vagy Sárkányfalva, csak Zmajevó tehát, hogy újabban ismét előkerüljön a régi magyar Ókér. – Ezen a ponton meg kell jegyezni persze, hogy nekünk, magyaroknak irodalmi szempontból fontosabb – bár

az idők folyamán Jovan Jovanović Zmajnak sok szép verse jelent meg ékes anyanyelvünkön –, lényegesebb ez, hogy Ókéren született József Attila-díjas költőnk, aki addig járt Svédországba, míg végül ott nem maradt. – Elkoptatott facipőiben egy kerek erdő kellős közepén, ahol festményeit a padláson tárolja, hátsó oldalukon csimpszakodó denevérekkel.

Tehát akárcsak Zmaj, Domi is sok gyerekkövetet írt túl azon, hogy például hosszú szabadversben megörökítette az ún. „gasztarbajteri”, tehát a vendégmunkás-lét, esetleg a rögzös emigráció minden „kínját-bínját” (KORMÁNYELTÖRÉSBEN /csak felnőtteknek?). Gyermekverseinek előadása közben költőnk, aki prima dzsesszmuzsikát is játszott amúgy, olyanokat énekelt, hogy ő például nem született Bonnban, konyhájuk előtt verebek heverték a porban. Még csak nem is sárkányok porfürdőztek ott, pedig a gyermeki fantáziavilágba az is beleférhetett volna, azonban hadd ne én mondjam meg, tényleg, mit és hogyan kellett volna Dominak leírni-megírni. Tessék szépen őt – tényleg-tényleg – megdicsérni! Ugyebár.

Érdekességként csupán, hogy a nemzetközi vasútvonal másik, Ókérral szembeni oldalára eső Kucura – magyar neve a Kacor király birodalmát észbe juttató Kacora vagy Kucora – kimondottan ruszin település. Így se a Kacora, se a Kucora változat manapság nem igazán rúg labdába, ha egyáltalán játszott fontosabb szerepet valaha is valamelyikük a régies Kuczora után. És hogy az emberek hajdanán arrafelé, mondjuk így, mesebeli Kacorán kedvesen szóltak egymáshoz, beszéltek egymás nyelvét, ám utána hajba kaptak, majd elfelejtették még a más nyelven való köszönést is. (Csak az iszonyatos káromkodás maradt.) A második világháborút követően a németek templomát itt is földdel tették egyenlővé, csupa szitokszóval az ajkukon, miközben kiebrudalták a zömmel evangélikus lakosokat. Sokuk haláltáborban végezte, amelyek között a legszörnyűbb a rudolfsgnadi volt. Ettől jelentősen nem különbözött a Temerin-nel összenőtt Járekon létesített kvázi munkatábor, vagy a mitrovicai akár. A legszörnyűbb, hogy a gyűjtésbe beleesett „fasiszta gyerekek” egyikben sem számíthattak könnyűre, azonban erről itt ennyit. A történelmi revans kérdéséről, amely ennél tudományosan sokkal megalapozottabb munkák tárgya, kérem, olvassanak értelemszerűen többet máshol. Maradunk az irodalomnál, bár mint láthattuk, aligha van itt éles határ. Íróink közül többen át is ugrották, ha a saját árnyékukat nem is.

mao-poe mao-poe mao-poe mao-poe mao-poe mao-poe mao-poe

Nos, hol volt, hol nem volt, egy régi kínai népmese szerint élt egyszer egy ember, ha nem is Zmajevón, nem is Kucurán, aki imádta a sárkányokat. Meghallotta ezt az égen lakó sárkány, leszállt hát a sárkányimádó ember házához, majd beköszönt az ablakon.

– Ha-hó!

A sárkányimádó ember ettől úgy megrémült, hogy elfutott hetedhét határon túlra. Ott is maradt, nem mert visszasompolyogni, azonban egy idő múlva elment a sárkánykészítő mesterhez, és beállt hozzája inasnak. Három évig tanult, sok-sok papírsárkányt készített, de soha többé nem találkozott egyetlen igazival sem, hogy megmutassa neki, mit tud. – Ezzel kapcsolatban természetesen kérdéses, mi van, ha sárkánynak nézzük az öreg Ördögöt.

OK, nonszensz.

Viszont: **mao-poe mao-poe mao-poe mao-poe mao-poe mao-poe mao-poe**

*szavak kínai falát
megmássza a halál
élet frázisait
emberbőr kötésben
adják ki írók:
nemzeti irodalmak
generálisai.*

Én lenni...
(Vagy nem lenni...?)

Bori tanár úr könyvében, abban a mi kis jug. magy. bibliánkban az *lenni*, hogy egész nemzedékének talán leglíraibb egyénisége az 1940-ben született, fentebb idézett/parafrazált Domonkos István. Verseinek első sorozatai Diósi Illés névvel jelentek meg, és a költői kiteljesedésének gyors folyamata az Új Symposionban kezdődött, hogy prózája is azt követően kilombosodjék. Nyelvi energiája, variációs ösztöne, asszociatív képessége révén szenzibilitásának modern vonásai érvényesülnek, így vált a Kanizsa–Újvidék–Palics vonalán cikázó, legtöbb látványos metamorfózisra képes írófejedelmünk, Tolnai Ottó mellett modern költészetünk egyik vezéregyéniségévé, akivel írt is amolyan kétkezes-négykezeseket Domi. (Például azokat a mao-poémákat, mondanám én, de nem mondok külön. Vagy mondom?)

– A költői erények közül – fűzi hozzá Bányai János – az élményiség, a spontán versbeszéd és a nyelvi szigorúság változatos formái is ott vannak. Ezek főképp azokban a költeményekben mutatkoznak meg, amelyek a hatvanas évek második felében és a hetvenes évek elején születtek.

– Tehát poémákat költ – vágja rá Bori –, amelyek közül a legjelentősebb épp a Kormányeltörésben, amely modern líránk egyik megismételhetetlen értéke. Az örök költői helyzet és az időszerű társadalmi kérdések, köztük az emigráció, én annak nevezném, találkoznak ebben a költeményben.

– Az eluralkodott főnévi igenevek – így Bori a továbbiakban – teszik egyszerre a mondanivalót személyessé és általánossá, azzal a céllal, hogy a „kormányeltörésben” holtponthelyzete rajzolódjék ki a versből.

– Ja – mondja erre Domi –, a főnévi igenevek. Ja, ja. Indián Hamlet... Ja... mindig szerettem az indiánokat. Kitűnő plakátművészünk, Baráth Feri, egyben az egyik legkitűnőbb illusztrátorunk, a Marketprintben dolgozott. Sok képregényt kaptam tőle fordítani. De szép idők voltak... UFF! PUFFF!

(Domi nevet, nevetése halkul, trombon szólal meg valahol az erdő mélyén, svédacél körfűrész vág bele érdesen, majd sivalkodón; szól sokáig ez a duó, végül némulásig távolodik. Marad a csend. Egész halkán azért zúg az a svéd erdő. ÉN LENNI...)

**M A O-P O E (a férfikor szelídebb éveiben)
oh bár minden magyar csinálná utánad
M O N G O L D Á M A (ujjáról lehúzza a benzolgyűrűt és az esztergapad alá
gurítja)
sirasson meg mint egy letört rózsaszálat
M A O-P O E (csontra véve fel az inget a Mongol Dámával táncra kél)**

**ám ennél nagyobb esemény volt a múlt héten egy Ornette Coleman koncert
a végső konzekvenciáig ott történt ahol játszották
kis kapájával aztán ismét betemette az árkokat
visszaszurkálta a kiégett neonsöveket
rajtuk a vörös rózsákkal.**

VVV

V

(És via Italia: elröppen/t/ a Kitömött madár.)

APPENDIX. Bori tanár úr a KITÖMÖTT MADÁR c. 1969-es Domonkos-regényt a jugoszláviai magyar irodalom legrangosabb alkotásai között látja. Ez esetben úgy ír, hogy a főhős egy burkából kitörni nem tudó művészlélek, aki válságai közt vergődve hasonlik meg. Ilyennek látja ő a tengerpartra menekülő vajdasági muzsikust, Skatulya Mihályt, aki a Vörös-szigeten, a maga Isola Bellájának illuzórikus Szabadság Szállójában folyton írni próbál, ám annyira gúzsba köti az ő elhagyott otthona, hogy csak a ceruzáját képes hegyezni, értelmes gondolatokat nagyobb mennyiségben papírra vetni már nem. Ezért üzen dühödten haza az asszonyának, hogy ha nincs mit enniük, hát menjen el kurválgodni, hiszen ő is amott, a tengernél azt csinálja. Juhász Erzsébet a továbbiakban megfogalmazott és le is közölte az ifjabb, balkáni háborús nemzedék alapította veszprémi Ex Symposium folyóirat 1994-es 10–12. számában egy remek kis fiktív levelet. Skatulya Mihály posztumusz levelét a szerzőhöz. Tehát a Teremtőjéhez.

– A hiszékenység természetrajzáról akartam még írni Neked néhány sort – mondja Juhász Erzsébet hangján Skatulya –, így posztumusz, minthogy Rád jellemző nyeglegesség idejében: idő előtt eltettél engem láb alól, egyetlen hézagos és kapkodó monológba sűrítve egész életemet. Te csak azt láttad, hogy csalok, hamisítok, gyanús vagyok, mint tengerparti muzsikust és vajdasági állástalan lézengőt. Két világ közé feszítetted ki gyöngé, esendő és megbízhatatlan lényem, s hogy elpusztíthass, bezavartál engem egy kábítószercsempész bandába, hogy végül lelőjenek, mint egy kutyát. Holott azt sem tudtam, mit csempészek, csak az utolsó pillanatban jöttem rá. S már idő sem volt fölmérni jelentőségét, átlátni hiszékenységem groteszk tragikomédiáját. De arra egy szóval sem utaltál, hogy a csalások és hamisítások grandiózus országos rendszerbe tartoztam én bele, hogy én voltam az ország kicsiben, dióhéjban, ahogy mondani szokás. Fából vaskarika, röptében: kitömött madár.